

Jankovits László: Nobilis ingenio. Janus Pannonius költészete. Arad, Magyar PEN Club, Concord Media Jelen, 2012, 188 p. /Irodalmi Jelen Könyvek/

„Vele jelent meg irodalmunkban a reneszánsz tematika: az egyén, a magánember testi-lelki problémáival; a családi összetartozás érzése; az édesanya iránti szeretet; a családnál szélesebb közösség: a haza, a hazai táj, az ember átlelkesítette természet és a humanista értelmiségi legnagyobb élménye és ihletforrása: a kultúra, a tudomány, a művészet és főképp a költészet kultusza” – írja Janus Pannoniusról Gerézi Rabán. Alighanem a fenti megállapítássorozatból az utolsó a leglényegesebb: a költészet kultusza. Aligha van olyan költőnk, aki tetőtől talpig ilyen mértékben átstilizálta volna saját szövegjelenlétét, mint Janus, aki az antik költők kultuszának és az antik és későbbi forrásokból ismert vergiliusi életpályamodellnek megfelelően építette fel megszövegesülő önmagát és életművét. A világok, az idők, határok közti közvetítő szerepre utaló mitológiai Janus istentől kölcsönzött név felvétele mellett a rituális költővé avatást megverselő epigrammák is tökéletesen mutatják: egy minden elemében gondosan megtervezett egőről van itt szó, egy irodalmi stratégia szerint elgondolt énről.

Janus Pannonius költészete minden tekintetben artisztikus, és latin nyelvűségének köszönhetően akár egy különleges ékkő, egy hatalmas intellektuális háttérkultúra aranyfoglatából ragyog ki. A humanista költészet elitista karakterű: egy szellemi köztársaság polgárai számára íródott, nemzetközi jellegű és

arisztokratikus. A magyar olvasók zöme csak fordításban fér hozzá az életműhöz, a fordítás pedig tudvalevőleg nem nyújthat teljes leképezésélményt, a szövegek párbeszéde, az intertextuális hálózat vagy az allúziórendszer pedig könnyen sérül vagy átrendeződik, a modulációról nem is beszélve. Minden fordítás alapvetően értelmezés is, így egy adott fordítói gondolat kényszerű egyszerűsítés révén létrehozott alkalmi és használati terméke. A kutató, mint látni fogjuk, sokszor kényszerül filológiai korrekciókra még a meglévő klasszikus magyarázatok esetében is.

A magyarországi Janus Pannonius-filológia meghatározó alakja, Jankovits László, aki még 2002-ben publikált *Accessus ad Janum* című monográfiájával új irányokat szabott a kutatásnak, újabb Janus Pannonius-monográfiával jelentkezett. A műértelmezés hagyományaira és a szövegalkotásra, a szerzői életpályamodell hagyományára és különösen az iskolai műelemzési, retorikai és szöveggenerálási mechanizmusokra figyelve tette áttekinthetővé az életművet. Az úgynevezett retorikai előgyakorlatok irányából olvasva az epigrammaköltészet karaktere mellett kirajzolódnak azok az elmozdulások is, melyek a sémarendszerhez viszonyítva kiugrasztják Janus Pannonius költői erényeit, s egyáltalán értékelhetővé teszik a legambivalensebb epigrammát is.

A *Nobilis ingenio* című olvasóbarát monográfia rendkívül szellemesen és lényegre törően mutatja be a hazai Janus-filológia eredményeit, fejleszti tovább Jankovits koncepcióját. A könyv erénye azonban nem merül ki ebben: új, reveláció erejű észrevételek itt is vannak, még akkor is, ha szerényen bújnak meg a filológiai fejtegetések, ékszerészi aprómunkálatok között. A legjelentősebb ilyen talán *A dunántúli mandulafa* címen ismert epigramma magyar értelmezésével kapcsolatos

meglátás. A kanonizált értelmezést nagymértékben befolyásolta Weöres Sándor zseniális dramaturgiai érzékről tanúskodó magyarázata (illetve a számára készített nyersfordítás szerzőjének értelmezése): eszerint az északi hűs rögökön időnap előtt kivirágzó, pusztulásra kárhoztatott mandulafa a társtalanságra és így pusztulásra ítélt értelmiségi sors allegóriája. Csakhogy a „tristior veris germina fundit hiems” filológiai pontos értelme nem „ám csodaszép rügyeit zúzmara fogja be majd”, hanem Jankovits szerint „nagy keservesen a tavasz rügyeit fakasztja a tél”. Vagyis: a vers értelme pontosan a Weöres-féle költői interpretáció ellentéte, azaz a mandulafa (a tehetség, a költészet) csodákat művel a kietlen, hideg, téli pannon földön, legyőzi a telet. Csukás István remek *Pár szó a virágzó mandulafáról* című költeménye mintha megelőlegezte volna ezt az olvasatot: „de makacsul és más célt nem ismervé / diadalmasan belevirágzik minden tavaszba, / s nem kér védelmet s nem kér biztatást, / még helyeslést se kér, csak elkiabálja / minden titkát s nem fél se fagytól, se széltől, / habár a gyanakvó világ a ruhája – / rajta, fa, biztatom, tegyél szabaddá, / titkom elmondom és védelmet se kérek, / hogy is kérhetnék, alázatban legyek az első, / s virágzásban, ameddig csak élek!”

A címmé emelt *nobilis ingenio fordulat* kiváló ötlet: a fordulat nem pusztán a *Pannónia dicséretéből* csenghet vissza ismerősen (bár ott a haza válik a tehetség révén nemesség), de az ókor is megkapja a nemességet mind művésze, mind rátermettsége folytán, s ami ennél is fontosabb, a saját lelkéhez írt elégiában maga a költői lélek válik tehetsége révén nemessé. „Olyan nemesség ez, amelyet nem a testi, vérségi származás ad: sem a hazának, sem az egyes embernek. Párban jár a mesterséggel, de nem kötődik az anyag-

hoz. A lélek hordozza magában” – írja maga a szerző. A nemesség ilyen felfogása Janus Pannonius költészetének egyik fontos motívumfonala lesz itáliai önreprezentációjának kimunkálása tekintetében is. A Janus Pannonius-életrajz is lényegében ennek a vezérmotívumnak rendelődik alá: a tizenhárom éves korában Itáliába kerülő, diplomáciai feladatok ellátására kiképzendő ifjú beilleszkedése, szembe-sülése mások és önmaga idegenségével természetszerűleg generálta a „barbár” világ tévhitelen és bizalmatlanságokon alapuló megítélésének költői megjelenítését. S hogy ez a személyes és költői átalakulás milyen sikeres lehetett, jól tanúsítja Guarino 1453-ban írt levele Francesco Barbarónak: „Ezt a Janust, bentlakó diákot, aki nemzetségében pannóniai, de itáliai erkölcsében, tanultságában csodálatos, de még inkább döbbenetes, ajánlom számodra, fogadd be őt tied sorába.”

Jankovits László pazar körképet kínál arról az oktatási módszerről is, melyben a szinte csodagyerekként számon tartott Janus részeseült: e tekintetben a mai pedagógiai elvekhez viszonyítva talán a mnemotechnikus tudás kardinális szerepének felértékelődése a legérdekesebb. Vergílius műveinek legfontosabb részeit pl. fejből kellett tudni: ez a bázis nem pusztán a latin stilsztika és költészet magasiskolájának pragmatikus tárházát jelentette, hanem az időmértékes verselés biztonságát is. A retorikai gyakorlatok termékeny és inspiratív szerepe is itt kerül terítékre: a Quintilianusnál megismert módszerek és az antik retorikai gyakorlatok kemény iskolája képessé tette a hallgatót, hogy bármikor képes legyen a szabályoknak megfelelően megalkotni egy mesét, szentenciát, összevetést, jellemábrázolást, cáfolati vagy bizonyítási érvrendszert stb. versben vagy prózában egyaránt. A Janus Pannonius-epigrammák értelmezhető-

ségének egyik kulcsa is ebben a rendszerben van: még az úgynevezett pajzán költeményeké is, melyek természetesen mindamellett, hogy rendkívül szórakoztatóak, elsősorban a normatív rendszerekhez és az intertextuális kapcsolatrendszerekhez viszonyítva adják ki teljesebb jelentésüket és fedik fel teljesebb jelentésségüket. E verscsoportokkal és azok értelmezés-, illetve fordítástörténetével külön fejezet foglalkozik. A legitimáció itt is vergíliusi gyökerekre megy vissza: az ókori Vergílius-életrajzok és nyomukban a humanisták egy része is a nagy költő-vátesz fiatalkori bohóságaiént tartották számon a Priapus termékenységiten tiszteletére írt verseket. Ezek az előgyakorlatok jelentettek ugródeszkat a költőnek a komolyabb műfajok irányába: ez magyarázza azt, hogy a kor költészetében a priapikus költészet ilyen jelentékeny pozíciót vívhatott ki magának.

A *Búcsú Váradtól* című költemény értelmezése és műfaji megítélése szintén előtérbe kerül. A mű verstani szempontból mindenképpen különleges helyet foglal el a költő művei között, hiszen szabályosan visszatérő refrénnel tagolt hendecasyllabusokban íródott, a kiadások pedig hol az epigrammák közt, hol az elégiák közt tartják számon. A legutóbbi, Mayer Gyula-féle kritikai kiadás visszahelyezte az epigrammák közé. Jankovits szerint a költeményt a 15. századi előírások szerint is sokkal inkább elégiaként illene érzékelnünk, s ezt a szövegben megképződő narráció, illetve az ún. szüntaktikon (elváláskor mondott beszéd) retorikai természetete is alátámasztani látszik. Érdeemes lett volna talán e fejezetben ismertetni Boda Miklós ötletét is, mely szerint e költemény lényegében szerepvers, nem Janus búcsúzik benne, hanem tulajdonképpen Vitéz János, aki esztergomi érsekké való kinevezése után a Duna partjára siet. Ez

a frappáns, filológiai érvekkel is megtámogatható ötlet a vers több referenciális utalására is koherens magyarázatot ad, és a Janus-megszólalások narratív technikáit is színesíti.

A humanista költészet, mint Jankovits írja, „hátrafelé nyitott”: épp ez a hagyomány felé történő túulás nehezíti meg olykor a mai olvasó erőfeszítéseit a megértés aktusában. Már csak ezért is kimagasló jelentőséggel bír a szövegkapcsolatok hálózatának felderítése, s e hálózatok erősségének próbája egy-egy szöveghelyhez való vélt vagy valós viszonyban. Janus három klasszikus költői műfaja (epigramma, elégia, panegyricus) közül kétségtelenül a panegyricus a legnehezebben megközelíthető: itt a kortárs történések referencialitása mellett a történeti hálómögé vetített antik utalásrendszer kettős ismerete nyújthat némi fogódzót. Jankovits László Janus Pannonius epikus költészetét különös szigorral ítéli meg: a *De laudibus Renati Siciliae regis* (René szicíliai király magasztalásáról) című alkotás ellentmondásainak funkcióját egyelőre nem sikerült feltárni, ráadásul a költő olykor éppenséggel ambivalens vagy önmaga ellentétébe forduló megoldásokkal is él. A Marcellopanegyricus és még inkább a Guarinodicsének zsenialitása azonban pontosan e problematikus logikai konstrukciók fényében látszik töretlenebb szépségűnek.

Janus Pannonius költői önteremtéséhez azonban hozzátartozik a referenciális én és annak legendája iránti folyamatos irodalomtudományi érdeklődés is. Jankovits László érzékenyen állítja elének a politika sodrásába került költőt is, ahogy az udvari költő pozíciójának analízisét is megkapjuk. Ez utóbbi karakterrajz szempontjából kivált érdekes az a költői technika, mely Janus Pannonius Drakula vajda (azaz III. Vlad Tepes) foglyul ejtéséről írt költeményében öltött testet: a diadalének

a kétes politikai helyzetet egy többféle-képpen is megnyíló, a helyzet ingatagságát tükröző versben ragadta meg. Mátyás a kegyetlen despotát az iszlám hitre tért Szép Raduval szemben épphogy pártolta: sőt, a testvére miatt trónfosztott III. Vladot mintegy „túszként” tartotta Magyarországon. A vérontás nélküli diadal erényét ünnepelve a költő a zsarnok behódolását magasztalja. Az udvari költő szerepe különösen bonyolult: nem elég a dicsőítés erénytoposzainak klasszikus ismerete, de az antik hagyomány toposzaival való háttér munkához különösen éles intellektus szükséges, amennyiben a költő a jelen horizontján túli üzenetet is közvetíteni szándékozik.

A könyv legszebb fejezete talán az elégiákat bemutató rész, mely egységes kompozícióként, egy hipernarratíva feltérképezésének felelősségét felvállalva közelít ehhez a szövegkorpuszhoz: „A témák változása délről északra, a nyárból a télbe, a békéből a háborúba, az egészséget adó forráshoz vezető utazástól a betegség bezártságába és az onnan kivezető út felé történik.” Egy sajátos értelmezői időutazásra invitál bennünket a szerző: „nézzük meg kissé részletesebben ezt a gyűjteményt, mintha egy 15. századi művelt humanista szemével olvasnánk.” Ez a visszahelyezkedés nem pusztán kaland, hanem kihívás is, hiszen felveti a kérdést, vajon képesek vagyunk-e a ma embereként Janus Pannoniushoz viszonyítva művelt humanista olvasóként viselkedni? Zavarnak szépen eloszlatja a szövegekkel való érzékeny bánásmód, a szerző körültekintő attitűdje. Értékes korrekciók itt is bőven akadnak, ezek közül egyet emelnék ki: *A lázbeteg Janus a táborozó Balázsnak* címen ismert elégia Balázst Huszti József nyomán Magyar Balázssal szokták azonosítani, ám az újabb kutatási eredmények fényében a címzett Keszi Balázs.

Az utóélet feltérképezése önálló monográfiát is megérne: a hol filológiai kalandregényként, hol eszmetörténeti mintaként is tanulmányozható fejezet részletesen tájékoztat a szöveghagyomány rejtelméről, a Janus Pannonius-kultusz kialakulásáról és a különféle ideológiai vagy történelmi kataklizmák közt is pulzáló dinamikájáról, az értelmezések szélsőségeiről, melyek egyike vagy másika máig öröklődik még tankönyveinkben is. Az ál- vagy fiktív Janus Pannonius-versekkel kapcsolatban jegyzi meg Jankovits László az örök nagy igazságot: „A nagy költők gyakran alkotnak haláluk után is.” És pontosan ez a nagy költők igazi mércéje, elég Homérosz vagy Vergilius, netán Balassi példáját venni alapul.

Jankovits László fontos, gazdagon illusztrált könyve frappáns esszényelvet alkalmaz, a legkorszerűbb és legalaposabb összegzése a magyar és külföldi Janus-filológia eredményeinek, kiválóan alkalmas oktatási célokra is.

Csehy Zoltán

L. Juhász Ilona: A harmincnégyes kőnél... Haláljelek és halálhelyjelek az utak mentén. Somorja–Komárom, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Etnológiai Központ, 2013, 246 p.

„Szerencsés utat!” Igen sok nyelven halljuk és látjuk a jókívánságot, gyakran egyenesen az út menti táblákon is. Meg aztán „Jó megérkezést!” is kívánnak ugyancsak sokfelé. Miközben a jókívánságok jelenlétét útjaink mentén hangsúlyozzuk, gyorsan hozzá kell tenni, érteni, hogy az utazás bizony gyakran éppenhogy szerencsétlenséggel és nem a jó megérkezéssel végződik! Aki ma autóval utazik, az út mentén sok olyan emlékjelet talál, amelyek egyenesen az út mentén ott történt szeren-

csétlenségre, balesetre, halálra utalnak. Emlékeztetnek az áldozatokra, a rokonok és barátok fájdalmát tükrözik, sőt még arra is felhívják a közlekedők figyelmet, hol különösen veszélyesek az útszakaszok. A mi lakásunkhoz legközelebb, alig pár száz méterre, a Ménesi út és a Szüret utca kereszteződése előtt van ilyen emlékjel – ott, ahol úgy 10 fokos szögben eltér az út iránya. Mindannyiunk közelében láthatók ezek: a járműközpontú mai kultúra dokumentumai. A leginkább jellemzőek az egyéni emlékjelek, még akkor is, ha többen is meghaltak a karambolban. Közismertek – mégsem sokszor történt meg ezek önálló vizsgálata: kultúratudományi témaként.

L. Juhász Ilona könyve mind ez ideig a legrészletesebb áttekintés az ilyen szlovákiai és magyarországi emlékekről. A szerző maga mondja, hogy két évtizede gyűjtötte anyagát, azt is tudjuk, ez idő alatt több tanulmányban foglalkozott a téma egyes részeivel. Ma biztosan nála van a leggazdagabb dokumentáció, nemcsak leírások, fényképek, hanem az eseményhez kapcsolódó emberekkel való beszélgetések szövege, újságcikkek, emlékműsorok anyaga. Tüzetesen áttekintette az ide tartozó (nem túl gazdag, ám sokféle) magyar írásokat, tud arról, hogy szlovák kutatók alig foglalkoztak a témakörrel. Ő viszont jó nemzetközi távlatokat és gazdag könyvészetet mutatott be. Főként német kutatók fedezték fel e téma különféle vonatkozásait, és elég jó történeti szempontokat meg statisztikai felméréseket egyaránt felhasználáltak. Noha a szerző utal más vidékekre, mondjuk Amerikára is, nyilván nem az volt a feladata, hogy a világ minden tájáról egybegyűjtsön hasonló adatokat és ezeket ömlesztve emlegetse. Pedig nyilván más az amerikai, arab, orosz, kínai stb. „feldolgozása” az út menti szerencsétlenségeknek, hiszen a halál-

nak, a temetésnek és temetőknak, a túlvilágnak is más és más felfogását ismerik. Juhász Ilona könyve áttekintés, nem vész el a részletekben, nem idézi szöveg szerinti mindazt, amit az ilyen emlékekről feljegyzett.

Annál fontosabb, hogy szemléjében igen sok ide (is) tartozó jelenséget mutat be, könyve igen logikus, részletesen tagolt. Minthogy adatfelvétele pontos, megállapításai valóságosak – az olvasó nem is ellenkezik vele, inkább továbbgondolja azt, amiről olvasott, és a maga példáit megpróbálja elhelyezni a bemutatott fejezetekbe.

Már a könyv legelején is feltűnik a megnevezés problémája: miért volt célszerű a korábban „*haláljel*”-ként használt megnevezést „*halálhelyjel*”-lé cserélnie; mivel az út menti emlékjelek éppen a helyszínen vannak, és az ottani jelképzés a funkciójuk. (A szerző is utal arra, hogy ez a különbség azután meg is nyilvánul a jelek milyenségében.) A szó szoros értelmében vett *haláljelek* viszont legtöbbször másutt vannak, mint ahol a meghalás bekövetkezett: a temetőkben, amelyeket a legtöbb kultúrában el is különítenek a mindennapi élet színterétől. Noha a temetői haláljelek is lehetnek indexek, ikonok és szimbólumok egyaránt (hogy a szemiotika Peirce adta tipológiájára utaljak), a *halálhelyjelek* sokkal egyszerűbben és nyilvánvalóbban indexikus vagy ikonikus jellegűek: egy bukósisak, rendszám-tábla ugyan elképzelhető lenne a temetői sírjeleken is – ám ott nem, az utak mentén viszont tipikusak. Az út menti emlékjelek felépítése azonban elválaszthatatlan a sírjelektől (tágabb értelemben a szakrális kisemlékektől), és Juhász Ilona be is mutatja ezt a kölcsönhatást.

A szerző tüzetes magyar tudománytörténetet ad, és azt sem tartom hibának, hogy inkább referál, mint kritizál. Ám egy olyan mondatot hiányolok, amelyben le-

szögezi: az eddigi magyar leírások éppen hogy nem értelmezték a jelenséget vagy annak részeit: gyakran csak mozaikszerrűen beszámoltak minderről. Ha pedig általánosítottak, azt elég fellengzősen tették. De hát kezdők voltak a téma felismerésekor, és csak mára érhattünk el odáig, hogy áttekintésben lássuk mindezt. Például a „szabadság” vagy a „végtelenbe távozás” csak a szerző által idézett emlékkersek és más szövegek alapján értelmezhető – és korántsem minden esetben egyértelműen.

Természetesen itt tovább is gondolkozhatunk néhány összefüggésről! Például a temetők nálunk hosszú ideig egyházi temetők voltak, elég szigorú szabályokkal. Nem összeházasodott fiatalokat nem temettek egy sírba, egy felborult szekér darabjait nem használhatták sírkő gyanánt. Az út szélén viszont ez az általános jelenség, és az is gyakori, hogy nincs vallásos jel az emléken – de az nem is megszentelt földön áll.

Ugyanakkor a szakrális szféra igazán erősen hat a halálhelyjelek kialakításának mikéntjére. Nemcsak valódi síremléket vagy emlékkeresztet állíthatnak, hanem más szakrális kisemlékek hol halálhelyjellé változnak, vagy éppen fordítva megy végbe ez a folyamat, amint Juhász Ilona konkrét esetenként leírja. A szerző röviden bemutatja a motoros közlekedés előtti hasonló jeleket is. Ezek száma nem túl nagy. Mégis, van köztük érdekes: például a szerencsés kimenetelű balesetek esetében. Az ilyesmit és az ezért való hálaadást az ex voto festett táblák ezerszámra örökítik meg Európában. Azt viszont érdemes lenne megfigyelni, az ilyen hazai vallásos festményeken van-e halálos balesetre mutató ábrázolás?

Juhász Ilona még a tátrai „szimbolikus” baleset-temetőre, a légi szerencsétlenségek hasonló emlékjelezésére is kitér.

Mint ahogy mifelénk nincs tenger, nem is feltűnő, hogy a vízi szerencsétlenségnek nem találta hasonló adatát. (Külföldön azonban van ilyen emlékjel.) Érdemes lett volna utánanézni, a lezuhant neves óceánrepülő, Endresz György halálának volt-e hasonló emlékezése.

Juhász Ilona külön is foglalkozik egyes sajátos jelenségekkel is: pl. a „halottetetés”, a „szellembicikli”. Mindkét esetben évek múlva vissza kellene térnie a témához – mi változik aközben. A halottetetés elég ritka jelenség Magyarországon, a baleset okozta hirtelen halál azonban alkalmat adhat ehhez. Ilyenkor még az is fontos, hogy megkezdett/megkezdetlen palack ital, vagy pakli cigaretta van-e az emléknél. A sajtóban megjelenő emlékezéseket ki rendelte meg? És az újság mely oldalán jelennek meg? Mint ahogy a horvát folklorkutató Vitez Rajkovič jóvoltából éppen a horvát és szerb párhuzamokat ismerjük a legjobban, ott az újságok egész oldalán láthatók a bőséges, családi, sőt a nemzetség körében keletkező gyászjelentések, meg aztán a halottak emléknapijain erre visszatérő újabb híradások. (A kutatók is kiemelték, hogy ez annyira megkívánt dolog, hogy például Tito – pontosabban Broz – nemzetségének tagjai is közzétettek ilyen, egyáltalán nem állami vagy hivatalos újságközleményeket.) Juhász Ilona példaértékűen mutatja be néhány tipikusnak mondható eset dokumentációján keresztül, hogy miként viszonyul az adott közösség (család, baráti kör stb.) az elhunyt emlékéhez (a helyi sajtóban periodikusan megjelenő emlékkersek, az évfordulóra történő emlékezések, internetes bejegyzések stb.). Itt is feladata lehet a továbbkutatónak, hogy az ilyen emlékiratok, emlékkersek közösségeit külön is figyelje. Itt is szinte az a legfontosabb körülmény, melyik közösség milyen mozzanatokat, értékeket említ meg az emlékező szövegekben.

Noha megszoktuk a szerző mindenre odafigyelését, mégis mindig újabb gyöngyszemeket talált – és talál az olvasója. Amikor Orbán Balázst idézi, aki szerint a tipikus székely sírversekben a „visszabeszélgetés a túlvilágról” mennyire jellemző – csakugyan megdörzsöltem a szemem. Hiszen ez közismert jelenség az antikvitásban (!): ez a *proszopopoiia*, olyan szöveg, amit élettelen tárgyak és halottak szájába adnak! (Orbán Balázs nyilván ismerte a jelenség latin nevét: *fictio personae* is.) És noha a szépirodalom máig ismeri, akár Franz Kafka is – sírfeliratainkon mégis sokkal régiebb, egyszerűbb, de cseppet sem társtalan jelenség. „A síron túlról jövő hang” különösen jól illik az út menti emlékjelekhez: hiszen itt a következő autós számára nem általában az élet véges voltáról, hanem közlekedési balesetről, szerencsétlenségről szól a halott, gyakran igazán didaktikus módon.

A könyv kitér a balesetek megelőzését célzó különféle óvintézkedésekre, megelőző rítusokra is. Például a keleti kereszténységben külön ikon az „úton járók Máriája” (a *Hodigitria*, a szó egyébként annyit tesz: „az, aki az utat mutatja”), amelyet kis fémikonként az utazók csakugyan magukkal is vittek. A modern autószenelés, amikor Szent Kristóf-matricákat vagy szentképeket osztanak, ehhez képest propagandisztikusabb, ám „olcsóbb” megoldás. (Egyébként épp e mondatok írása között látom, hogy a *Travel Channel* a barcelonai Szent Kristóf-os autószenelést mutatja, amely eszerint turistacsalogatóként szerepel a televízióban...)

Ha valaki meg akarja határozni, milyen tudományszakhoz is tartozik ez a könyv, látszólag könnyű dolga van. A szerző modern néprajzi tárgyúnak tartja művét. Én azonban jobban hangsúlyoznám, hogy a néprajzon belül folkloristaszemléletű ez a munka, és nem csupán akkor, amikor

a halálos balesetek színhelyén megjelenő szellemekről (fehér menyasszony, hideget fuvalló óriásdenevér) közöl adatokat. Ezek száma nyilván még csak növekedni fog. Azonban a munkában olvashatunk a politikai, Alexander Dubček halálos autóbalesetéről, alvilági autórobbantásos (mindmáig teljesen felderítetlen) leszámolásról is. Ha morbidnak tűnik is a következtetés: leginkább modern kultúratudományi munkának nevezhetjük a kötetet.

Az nem baj, ha egy leíró monográfia arra törekszik, hogy anyagát áttekinthesse, mások számára is lehetővé tegye a tájékozódást, ám az sem baj, ha a szerző maga is ír egy általánosító fejezetet – legkivált a kötet végén. Erre nyilván azért nem került most sor, mivel igen sokféle következtetést lehetne levonni.

Ilyen például a szerencsétlenül jártak „státusa” a túlvilágon. Leghatározottabban a római katolikus egyház képviseli azt, hogy a halálra fel kell készülni, és ezt a folyamatot az utolsó kenet csak befejezi és szentesíti. A hirtelen elhaltak tehát nem egyszerűen jutnak el az örökkévalóságba, a mennybe. Ezt a befejezetlenséget valahogy fel kell oldani, és erre is utalnak a halálhelyjelek. Vajon mi tükröződik ebből a szövegekben? Különösen erős-e az ilyen felfogás akkor, ha fiatalok hunytak el?

Nyilvánvaló, hogy az emlékjelel állítói nem ócsárolják a halottakat, nem nevezik megérdemelt büntetésnek a halált: az italozás, gondatlan vezetés, sebesség-őrület vagy éppen a drogozás „logikus” következményének. Nem tudom, hogyan lehetne olyan statisztikára szert tenni: összesen hány országúti halálos baleset után *nem* állítanak emlékjelet, és miért? Közismert a protestáns teológiában az a felfogás, hogy nem a halottaknak, hanem az élőknek szól a temetési prédikáció. Hány adatunk van arra, hogy a pap néven nevezze a szerencsétlenség okát és óva inti

nemcsak a lelkiismeretlen gázolót, hanem a buli után száguldozó motorosokat is. Valószínűleg ha bíróságra kerül a haláleset, ott bátrabban fogalmaznak az ügyvédek és bírák... A halálhelyjelek önmagukban is felvetik ezt a problémát is, és ha látszólag hallgatnak róla – az is vélemény.

Nyilván lesz olyan olvasó, akit már a téma is borzongással tölt el és nem akar e szomorú és szerencsétlen világról semmit sem megtudni. Ugyanakkor a halálhelyjelek éppen arra hívják fel a figyelmet, hogy tudomásul kell venni az ilyen tényeket, érdemes megismerni őket és elgondolkozni rajtuk. A látszólag ezoterikus és természetfeletti témával foglalkozó Juhász Ilona két lábbal áll a valóság talaján. Neki is kifinomult érzéke van az új jelenségek felfedezésére, és a maga művét is modern alkotásnak tartja. Igaza van: Komáromban megint megszületett egy olyan monográfia, amit például vehetnek mind szlovák, mind magyar kollégái – nemcsak adatait, hanem szemléletét tekintve is.

És maga is érezte, kell öröm és reménysugár is. A 8. fejezet („szüléskő”) egy valódi eseményt és emlékjelét mutatja be: az autóúton, éjjel sikerrel lezajlott gyermekszülést. És magától értetődik, hogy az emlékjel megalkotásához itt a könyv egészében tárgyalt példák szolgáltak elenpontként.

Indokolatlan lenne, ha a szerző könyve végén moralizálásba, teologizálásba, prédikálásba kezdene. Ám a kívülről a legapróbb és legszemélyesebb adat olvasásakor okvetlenül is magába tekint és életről meghalálról gondolkodik. E könyvben látszólag nagyon egyértelmű, és sajnos egyáltalán nem ritka tragédiákkal találkozik: a hirtelen halállal. Minálunk ennek keresztény feldolgozása vált általánossá. Olykor csak elvárttá és megszokottá, máskor egyenesen mély értelművé is. A halálhelyjelek nemcsak a nehezen belátható kanyarokra,

a sebességkorlátozásra figyelmeztetnek, vagy a józan vezetésre biztatják az arra járókat. Azt is sugallják: mindannyian utazunk: valóban is, képletesen is. Legalább ezerkétszáz éves az az antiphona-szöveg, amely *Media vita(e) in morte sumus (...)* *sancte et misericors Salvator, amarae morti ne tradas nos* formában közismert („Életünk közben a halálban vagyunk [...] szent és irgalmas Megváltó, ne vígy bennünket a halál keserűségébe”). Luther egész énekekben írta le. És ha a temetőben ott vannak is az elfelejthetetlen halottak – ott mégis, a maguk helyén valahogy különválnak a mindennapi élettől. Ám az út mentén a valódi élet zajlik egyre tovább, és az egyik mérföldkőnél ott a jel: *media vita in morte sumus*.

Juhász Ilona nemzetközi mércével is társtalanul sokrétű és kiváló munkája remélhetőleg nemcsak őt ösztönzi a folytatásra, hanem másokat is.

Voigt Vilmos